

İmam Hüseyin'in Yaşçıları: Gelenekten Günümüze İran'daki Şii Matem Merasimlerinde Meddahlar

Adem Yılmaz*

Öz

Bu çalışma günümüz İran toplumunda büyük bir coşkuyla tertip edilen matem merasimlerinde okudukları şiirlerle dinleyicileri hüznlendirip ağlatan meddahları konu edinmektedir. Meddahlık usulüyle şiir okuma geleneğinin geçmişi, çeşitli Şii rivayetlerinde Kerbela hadisesine kadar uzanmaktadır. Büveyhîler ile birlikte tarihte ilk kez devlet desteği alıp kamusal alanda görünürlük kazanan meddahlar, Safevîler döneminde Şii kimliğinin yeniden inşasında ve Sünni devletlerle olan mücadelede önemli bir propaganda aracına dönüşmüş ve bu işlevini Kaçarlar döneminde de sürdürmüştür. 1979 Devrimi'ne giden süreçte halkın Şah karşıtı gösteriler için mobilize edilmesinde de etkili olan meddahlar, İran-İrak savaşında da benzer bir işlev görmüş ve kitlelerin cepheye seferber edilmesinde önemli rol oynamıştır. Günümüzde Devrim Rehberi'ne verdikleri destek sebebiyle "Hamaney'in askerleri" olarak nitelenen meddahlar, dini bir ritüelin icracısı olmanın yanında İran'daki sosyo-politik birçok gelişmenin arka planında da adından söz ettirmektedir. Son dönemde meddahlığın icrasında geleneksel uygulamalardan farklı olarak, musiki ve muhteva açısından değişim yaşanmış, "pop tarzı" diye nitelenen yeni bir meddahlık akımı ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın amacı Şii hadis rivayetleri, batılı seyyahların gözlemleri ve konuyla alakalı Farsça literatürdeki temel çalışmalar ışığında, İran merkezli Şii devlet ve topluluklarda önemli bir yeri olan meddahlık geleneğinin tarihsel gelişimini ve günümüzdeki etkilerini ana hatlarıyla ele almaktır.

Anahtar kelimeler: İran, Şii, Kerbela, Safevî, Meddah.

* Doktora Öğrencisi, Ecole des hautes études en sciences sociales (EHESS), Dini Sosyal Bilimler Araştırmaları Merkezi (Césor), Tarih ve Antropoloji Bölümü, Paris, Fransa, adem.yilmaz@ehess.fr, ORCID: 0000-0002-3014-6778

The Mourners of Imam Hussain: Maddahs at Shiite Mourning Ceremonies in Iran from Tradition to Modernity

Adem Yilmaz*

Abstract

This study discusses the maddahs who sadden and grieve the audience by reading poems during the mourning ceremonies organized with great enthusiasm in contemporary Iranian society. Traditional background of reading poetry in terms of Maddah style goes back to the Karbala days within various Shia rumors and accounts. Receiving governmental support for the first time during the Buyids era and became visible in the public sphere, the maddahs had been turned into an important propagandistic tool in re-construction of Shiite identity and effectively instrumented during the Safavid campaigns over the neighboring Sunni states, and also maintained this function throughout the Qajar era. In addition, the maddahs had been effective in mobilizing the crowds for anti-Shah demonstrations at the threshold of the 1979 revolution, also had a similar function within the context of the Iran-Iraq war and played an important role in mobilizing the Shiite masses to the front line. Today, the maddahs, described as “Khamenei’s soldiers” due to their support for the supreme leader of the revolution, make a name for themselves in the background of many socio-political developments in Iran as well as being the performer of a religious ritual. Recently, separated from traditional practices in maddah performance, a new public storytelling movement called “pop style” experiencing a transformation in terms of music and content emerged. The purpose of this study is dealing with the historical development and current dynamics of public storytelling tradition, which has a significant ground in Iran-centered Shia states and communities, in context of the Shiite hadith accounts, contemporary western travelers’ observations, and main studies from relevant Persian academic literature.

Keywords: Iran, Shia, Karbala, Safavid, Maddah.

* PhD Student, Ecole des hautes études en sciences sociales (EHESS), Centre d’études en sciences sociales du religieux (Césor), History and Anthropology, Paris, France, adem.yilmaz@ehess.fr, ORCID: 0000-0002-3014-6778

1. Giriş¹

Bir şahsı iyilikleri hakkında konuşarak öven kimse anlamına gelen ve Arapça kökenli bir kelime olan meddahlık geleneğinin geçmişi İslam'ın ilk dönemlerine dek uzanmaktadır (Afşar, 1381/2003, s.920). Tarih boyunca bu gelenek etrafında başta Hz. Peygamber olmak üzere din büyükleri ve devlet adamlarını övmek amacıyla birçok kaside ve gazel yazılmış, Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında bu konuda zengin bir külliyat oluşmuştur (Nutku, 2003, s.293). Meddah usulüyle İslam edebiyatında yoğun bir şekilde işlenen mümtaz şahsiyetlerden birisi de Hz. Hüseyin'dir. Hz. Hüseyin'in Hicri 61. yılın Muharrem ayında (Ekim 680) destekçilerinin daveti üzerine Mekke'yi terk ederek Kufe'ye hareketi esnasında beraberindekilerle Kerbela'da şehit edilişi hiç şüphesiz İslam mezhepler tarihinin en önemli kırılma noktalarından birisi olmuştur. (Mervin, 2006, s.154-155). İslam dünyasında dinmeyen bir acı olarak yer alan bu trajik hadise Şiîliğin siyasi-dini bir akım olarak ortaya çıkışına zemin hazırlamakla kalmamış, aynı zamanda bu mezhebin kolektif bir hafıza etrafında kimliğini de tanımlamıştır (Parsapajouh, 2019a, s.78). Zaman içerisinde Hz. Hüseyin'in şehit edildiği Muharrem ayının onuncu günü olan Âşûrâ'nın yıldönümü başta olmak üzere muhtelif gün ve gecelerde Ehl-i beytin acılarını yâd etmek için matem törenleri tertip edilmeye başlanmıştır. Şiî kimliğinin ve kültürünün en önemli hususiyetlerinden birisi olarak kabul edilen bu merasimlerin ana unsurlarından birisi de meddahlardır (Kâhird, 1392a/2013a, s.96).

Meddah, Şiî yoğunluklu günümüz İran toplumunda matem merasimlerinde şiir ve ezgiler okuyarak Ehl-i beyte övgüde bulunan kimseleri ifade etmektedir. Çağdaş dönemde özellikle İran İslam Devrimi ile birlikte toplumda dini inanç ve ritüellerin daha çok önem kazanmasıyla meddah terimi daha özel anlamlar kazanmıştır. İranlı Sosyolog Hasan Muhaddisî, meddahlık terimini şu şekilde açıklamaktadır:

Şiîlik terminolojisinde meddah, imamların veladet ve şehadet günleri için düzenlenen kutlama ve yas törenlerinde okuduğu şi-

¹ Bu makale, tarafımca kaleme alınan ve Sosyal Bilimler İleri Araştırmalar Okulu'nda (Ecole des hautes études en sciences sociales - EHESS) sunulan "Les Maddahs (les chantres religieux) un outil de propagande utilisé par l'Iran dans la guerre en Syrie" başlıklı Yüksek Lisans tezinin 1. bölümüne dayanılarak hazırlanmıştır.

irlerle Ehl-i beytin faziletlerini öven, onların trajedilerini anlatan kişidir. (Amadî & Hidâyet, 1395/2016, s.62)

Meddahlar, tarih boyunca okudukları şiirlerle İran başta olmak üzere Şîî toplumundaki birçok siyasi, sosyal ve kültürel gelişmenin arka planında etkili olan Kerbela'nın mesajını aktararak halkı hüzünlendirme görevi üstlenmişlerdir. Günümüz İran toplumunda büyük bir coşkuyla tertip edilen matem merasimlerinde dinleyiciler meddahların okumuş oldukları ritimli şiirlere gözyaşı dökme, sine dövme ve zincirle sırtını dövme gibi çeşitli şekillerde tepki vermektedirler (Dârü'l şifâ' & Pûrkâsım, 1392/2013, s.115).

İranlı önemli siyasi-dini liderler, matem merasimlerinin asli unsurlarından birisi olarak kabul edilen meddahlardan övgüyle söz etmişlerdir. Örneğin İran İslam Cumhuriyeti'nin kurucusu Ayetullah Ruhullah Humeyni (1902-1989), devrim sonrası Ağustos 1979'da Tahran'da gerçekleştirdiği bir konuşmasında meddahlık kültürünün önemini şu sözlerle ifade etmiştir:

Bu feryatlar ve okunan mersiyelerdir Seyyidü'ş Şühedâ'nın (İmam Hüseyin) mektebini ve ülkemizi muhafaza eden. Bizi 1400 yıldır muhafaza eden bu minberler, sine dövmeler, gözyaşları ve ağıt okuyucularıdır. Matem merasimleri Hazreti Hüseyin'in mektebini ihya etmek için birer mitingdir. (Mezâhirî, 1390/2011, s.210-211)

İran Devrim Rehberi Ayetullah Ali Hamaney (2005) ise, "Meddah minberi, minberlerin en şerefilerindendir" sözüyle meddahlardan sitayişle bahsetmiş, ayrıca 2011 yılında meddah topluluğuyla gerçekleştirdiği bir görüşmede meddahların Şîî toplumunda kolektif hafızasının ana taşıyıcılığı işlevini gördüğüne işaret etmiştir:

Meddah şiir okuduğunda Hazreti Fatıma, Hazreti Ali ve Hazreti Hüseyin'in derslerini bize intikal etmiş oluyor. Bunun neticesinde yolumuz aydınlanıyor. Bu bizim için çok değerlidir. (Hamaney, 2001)

2. Şîîlikte Meddahlık Kültürünün Tarihsel Gelişimi

2.1. Meddahlık Geleneğine Zemin Oluşturan Şîî Rivayetleri

Matem merasimlerinde meddahlık usulüyle şiir okuma geleneğinin geçmişi çeşitli rivayetlerde Kerbela hadisesine kadar uzanmaktadır. Şîî kaynak-

larına göre Kerbela'yla alakalı ilk mersiyeyi bizzat söz konusu hadisesinin merkezinde yer alan Hz. Hüseyin okumuştur. Fırat nehrinden su almak için Emevi ordusunun kuşatmasını yararak geçen Hz. Hüseyin'in üvey kardeşi Ebulfazl Abbas dönüş yolundayken elleri kesilip başına darbe alarak öldürülmüştür. Rivayetlere göre İmam Hüseyin bu hadise üzerine hüzünlenip, "Abbas'ın ölümüne çok üzüldüm, çünkü o Fırat nehrine yaklaşmıştı" beytini okumuştur (Dârü'l şifâ' & Pûrkâsım, 1392/ 2013, s.125-126)

Yine Şiî kaynaklara göre Kerbela hadisesinden sağ kurtulan Ehl-i beytin bazı üyeleri de bu hazin olaydan duydukları üzüntüyü şiir okuyarak ifade etmişlerdir. Örneğin Hz. Hüseyin'in kız kardeşi Hz. Zeyneb'in Kerbela'da, Hz. Hüseyin'in kızı Hz. Ümmü Gülsüm'ün ise Kûfe'de mersiye okuyarak ağıt yaktıkları ve orada hazır bulunan ahaliden ağlayıp yas tutmalarını istedikleri rivayet edilmiştir (Mezâhirî 1390/2011, s.17-18).

Başka bir rivayete göre, Hz. Hüseyin'in oğlu Hz. Zeynel Âbidîn'in (İsnâaşeriyye Şiîliğinin dördüncü imamı) Kerbela hadisesinin ardından Medine'ye dönüş yolundayken beraberinde bulunan Beşir b. Hazlem'den kafileden önce Medine'ye giderek Hz. Hüseyin'in şehit edildiğini duyurmasını istemiştir. Beşir bin Hazlem'in bu haberi hüzünlü bir şiir eşliğinde duyurduğu ve Medine ahalisinin evlerinden çıkarak ağlayıp feryat ettiği anlatılmıştır (İbn Tâvus,1381/2002, s.266-267).

Şiî kaynaklarda Ehl-i beyt büyüklerinin Kerbela hadisesinin hafızalarda canlı kalması için çevredeki insanları şiir okuyarak gözyaşı dökmeye teşvik ettikleri rivayet edilmektedir. Bu rivayetlerden birisi, Ca'fer es-Sâdık'a (İsnâaşeriyye Şiîliğinin altıncı imamı) isnad edilen "Her kim ki İmam Hüseyin için bir şiir okuyup yas tutup ağlarsa cennet ona nasip olur." sözüdür (Şeyh Sadûk, 1386/2007 s.130-131).

Ehl-i beyt büyükleri Hz. Hüseyin hakkında şiirler yazıp okuyan şairlere de önem vermişlerdir. Örneğin Hz. Hüseyin'in kızı Hz. Fatma dönemin ünlü şairlerinden Kümeyt el-Esedî'ye "*şâiru ehli'l-beyt*" unvanını vermiştir. Ferazdak ve Seyyid Himyeri gibi dönemin önemli Arap şairleri de Ehl-i beyt büyüklerinin iltifat ettiği şairlere örnek verilmektedir (Mezâhirî, 1390/2011, s.34-37).

Bu rivayetlerin doğruluk payı tartışmalı olsa da Şiî gelenekte şiir ve gözyaşı etrafında bir matem kültürünün oluştuğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu durum ayinlerin bir araya gelmiş gruplar arasında ortaya çıkan, bu grupları

meydana getiren, varlıklarını devam ettirip onları yeniden oluşturan bir eylem biçimi olduğunu söyleyen Emile Durkheim'in (2005, s.27), tespitlerini hatırlatır. Şîî topluluklar tarihi süreç içerisinde Muharrem ayınları ile birlikte devamlılığını korumuş, sosyal ve manevi açıdan birlik sağlamıştır. Kerbela hadisesi, Şîîlik tarihinde toplumsal kimliğin merkezi unsuru olmuştur. Durkheim'e (2005, s.484) göre bir toplum ıstırap çektiğinde ya da öfke duyacağı bir olaya maruz kaldığında üyelerinin üzerinde üzüntülerini, ıstıraplarını veya öfkelerini çeşitli eylemlerle ifade etmeleri için baskı uygular. Onlara ağlama, inleme, kendilerine ya da başkalarına zarar verme görevi yükler. Çünkü bu müşterek tezahür ile kanıtlanan ve pekiştirilen manevi paylaşım, hadiselerin alıp götürmekle tehdit ettiği enerjiyi gruba yeniden kazandırır ve böylece grubun kendisini yeniden toparlamasına imkân doğar. Durkheim'in bu tespitini Şîîlerdeki Kerbela hadisesi sonrası gelişen yas merasimlerinde görmek mümkündür. Şîîler bu hadise özelinde hem derin bir ıstırap kültürü geliştirdiler hem de sınırları kestirilemeyen şiddetli bir öfke hissini günümüze kadar taşıdılar. Bu yas törenleri bir taraftan Şîî toplumunun kolektif vicdanının nesilden nesile aktarımında ana taşıyıcı rol üstlenmiş diğer taraftan ise Şîî kültüründeki sembollerin asli kaynağı olagelmıştır (Rehmânî,1392/2013, s.61).

Richard Senneth (2012, s.90), ritüellerdeki tekrarın bir rutin olmadığını bilakis düzenli gerçekleştikçe ritüellerin yoğunlaşmaya sebep olduğunu ve kök saldığını belirtmiştir. Kerbela hadisesinden sonra özellikle Hz. Hüseyin'in şehit edildiği Muharrem ayı başta olmak üzere matem merasimlerinin yılın muhtelif günlerinde düzenli olarak tekrar edilmesinin bu ritüellerin Şîî toplum hayatında daha derin iz bırakmasına zemin hazırladığını söyleyebiliriz.

2.2. Büveyhîler: Meddahlık Kültürünün Kamusal Alanda Görünür Kılındığı Dönem

Şîîler, Emeviler (661-750) ve Abbasiler (758-1258) döneminde uygulanan baskı sebebiyle matem merasimlerini gizli bir şekilde düzenlemiştir. İran menşeli Şîî hanedanlığı Büveyhîlerin Sünni Abbasi devletinin merkezi Bağdat'ı ele geçirmesiyle birlikte Şîîlere kimliklerini yas ritüelleri şeklinde açıktan ifade etmeleri için sosyo-politik bir fırsat doğmuştur (Rehmânî,1392/2013, s.65). Bu dönem Şîîlerin matem merasimleriyle

birlikte sosyal hayatta görünür kılınmalarında en büyük etken Büveyhî hükümdarı Muizzü'd-Devle'nin verdiği emirlerdir. İbnü'l- Esîr (1987, s.473), el-Kâmil fi't-Târîh isimli eserinde Büveyhî hükümdarının emrini şu şekilde aktarmaktadır:

10 Muharrem günü Muizzü'd-Devle bütün Bağdat halkının dükkânlarını, çarşı pazarlarını kapatarak bütün alışverişleri durdurmalarını; cadde, pazar ve sokaklara dökülerek giydikleri kaba ve çuldan elbiselerle ağıt yakmalarını, ayrıca kadınların da aynı şekilde sokaklara dökülüp ağıtlar ve şiirler söyleyerek siyah elbiseler giymelerini, yaka paçalarını yırtarak ağlamalarını ve bu şekilde gruplar şeklinde şehirde dolaşmalarını, Hz. Hüseyin bin Ali için matemle ağıt yakmalarını emretmişti.

Büveyhîler devrinde Bağdat'ta Âşûrâ matemi gibi Şiî kültürüne yönelik uygulamaların zorunlu hale gelmesinin farklı sonuçları olmuştur. Yas törenlerinde şiir ve menkıbeler okuyup feryat ederek törene katılan kalabalıkların trans haline geçmelerini ve kendilerini yumruklayarak elbiselerini parçalamalarını sağlayan ağıtçılık Büveyhîler devriyle birlikte Şiî gelenekte bir mesleğe dönüşmüştür (Güner, 2010, s.325).

Şiî kültüründeki matem merasimleri üzerine çalışmalar yapan İranlı araştırmacı Muhsin Hesam Mezâhirî (1390/2011, s.36-37), Büveyhîler devrinin Şiî yas törenlerine etkisini şu şekilde değerlendirmektedir:

Büveyhîler, gizli meclislerde ve özel evlerde düzenlenen matem merasimlerini cadde ve çarşılara çekerek aşikâr kılan, yas âdetinin Irak topraklarıyla sınırlı kalmayarak İran, Mısır ve Kuveyt Afrika gibi beldelere ulaşmasını sağlayan öncülerdi.

Şiî Büveyhîlerin Bağdat'taki yüz yıllık hâkimiyetine son veren Sünni Selçuklularla birlikte matem merasimleri ve musibet anlatıcılığı kısmen etkisini yitirse de bu gelenek İlhanlıların Şiî mezhebine geçen hükümdarları Gazan Han (1271-1304) ve Muhammed Hüdabende Olcaytu (1282-1316) dönemlerinde eski serbestiyetine kavuşmuştur (Mezâhirî, 1390/2011, s.37-51).

Diğer taraftan Klasik dönem Fars edebiyatında Kerbela hadisesi konulu zengin bir külliyat oluşmuş, Hicri dördüncü yüzyılın ikinci yarısından itibaren Âşûrâ Şiiri isimli yeni bir tarz ortaya çıkmıştır (Yeşil, 2019, s.536). Kerbela konulu eserler içerisinde Timurlu döneminde Horasanlı şair Hüseyin

Yin Vâiz-i Kâşifi'nin (1427-1504) Herat şehrinin ileri gelenlerinden Seyyid Mirza Mürşiddin'in ricası üzerine yazdığı Farsça makteli *Ravzatü'ş-Şühedâ*, İran coğrafyasında matem merasimleri için bir dönüm noktası olmuştur. Kerbela hadisesi merkezinde Ehl-i beyt büyüklerinin şehadetlerini anlatan *Ravzatü'ş-Şühedâ* (Şehitler Bahçesi) eseri kısa sürede İran'da tertiplenen matem meclislerinde ağıt okuyucuları için el kitabı olmuş, hatta bu eserden bölümler okuyan meddahlara "ravzahân" (mersiye okuyucusu) denilmiştir (Caferiyân, 1374/1995, s.27).

İran toplumunda şöret bulan, Muharrem ve Sefer aylarında elden ele doluşarak okunan *Ravzatü'ş-Şühedâ* eserinin, Safevîler'in başarılı olmasına zemin hazırladığı iddia edilmektedir (Semîî, 1396/2017, s.54). Bu durum Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin eserinin, Ehl-i beytin acılarını İran toplum hafızasında canlı tutmasıyla açıklanabilir. *Ravzatü'ş-Şühedâ* eseri Safevîlerin ilk dönemlerinde Şîleştiren toplumun bu mezheple aşinalıklarının artması için de meddahların ayrılmaz bir parçası olmuştur (Leşker ve Salduz, 2012, s.184).

Ravzatü'ş-Şühedâ'nın İran toplumuna etkisi Safevîlerle sınırlı kalmamış, günümüze dek devam edegelmiştir. Humeyni, bu eserin önemini şu şekilde ifade etmiştir:

Ravzatü'ş-Şühedâ, Seyyidü'ş Şühedâ'nın (İmam Hüseyin) mektebinin koruyucusudur. Bu eserin okunmasını istemeyenler, Hazreti Hüseyin'in mektebinin ne olduğundan haberdar değiller. (Mezâhirî, 1390/2011, s.210-211)

2.3. Safevî Ve Sonrası: Siyasi Ve İdeolojik Bir Enstrüman Olarak Meddahlar

Safevî döneminde Şîliğin İran coğrafyasında resmi mezhep olarak kabul edilmesiyle birlikte bu mezhebin ayinleri İranlıların sosyo – kültürel hayatının her zaviyesinde varlık göstermeye başladı. Bu dönem mezhepsel gayelerle ağıt okuyucuları ve meddahların yaygınlaşmasına özel ihtimam gösteren Safevî sultanları (Şeriatî, 1396/2017, s.560), Şîî matem ayinlerini kendi ideolojik ritüellerine dönüştürdüler (Rehmânî, 1392/2013, s.13).

Safevîler iktidara geldiklerinde, Şîliği bir devlet mezhebi olarak resmileştirip yas törenlerini teşvik ederek, İran toplumunu Sünni rakipleri Osman-

lılar ve Şeybanilerden ayırmaya çalıştılar (Darmagnac, 2008, s.119-140). Safevî sultanları, Şiîliği İran'da hâkim mezhep haline getirmek, siyasi meşruiyet sağlamak, tebaalarını şekillendirmek ve dinsel ideolojilerini oluşturmak için bir propaganda gücü olarak profesyonel hikâye anlatıcılığını (Aghdam, 2015, s.273) ve meddahları (Çelenk, 2014, s.21) kullanmıştır. Clifford Geertz (1973, s.198), törenlerin siyasi sadakat ve bütünleşmenin sadece sembolü değil, özü olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda Şiîliğe özgü yas matemlerinin uygulanmasının Safevîler için hâkimiyet ve otoritenin tesisi anlamına geldiği söylenebilir. Safevîlerde yas törenlerinin rakip Sünni devletlerden ayrışmayı yansıttığı kadar ülke içindeki siyasi sadakati ve bütünleşmeyi de sağlamıştır.

Yas törenleri ve meddahlar eliyle geçmişte çoğunluğu Sünni olan bu coğrafyada okuna gelen Ehl-i sünnet büyükleri ve ilk 3 halifenin faziletlerini anlatan eserlerin tesirini yıkmak da amaçlanmıştır (Rehmânî, 1393/2014, s.89). Safevî sonrası İran coğrafyasında matem merasimlerinin nasıl şekillendiği ve meddahlık geleneğinin bu merasimlerde nasıl bir rol oynadığına dair dönemin batılı seyyahlarının izlenimleri bu konuda önemli bir kaynaklık teşkil etmektedir. Örneğin, Safevî Devletindeki Alman elçiliğinde sekreterlik yapan Adam Olearius (1363/1984, s.241-335), yazdığı seyahatnamede İsfahan'ın kahvehane ve çarşılarında dervişlerin şiir ve hikâyeler eşliğinde Ehl-i beyti methettiğini, bu dervişlerin aynı zamanda Sünnilerce değerli addedilen sahabilere de hakaret ve lanetler ettiğini kaydetmiştir. İspanya Kralı III. Felipe tarafından Safevî Devleti'nde elçi olarak görevlendirilen Garcias de Silva Figueroa'nın (1667, s.276-277) Birinci Şah Abbas döneminde İsfahan şehrinde düzenlenen matem merasimine dair gözlemleri de benzer şekildedir. Minbere çıkan bir din adamının Hz. Hüseyin'in şehadeti hakkında hüzünlü şiirler okuduğunu, dinleyicilerin ağlama ve sine dövme seslerinin kaldığı eve ulaşacak kadar yüksek çıktığını belirten Figueroa, merasimin sonunda Hz. Ebubekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'a lanetler edildiğini belirtmiştir.

Fransız seyyah Jean Chardin, seyahatnamesinde İsfahan'da Safevî Şahı tarafından tahsis edilen bir mekânda yaşayan dervişlerin öğlen sonraları çarşıda dükkânları gezerek ayinler düzenleyip şiirler okudukları anlatılmaktadır (Nuşâbadî, 1391/2014, s.200-201). Sünni Osmanlı'yla dini mücadelede müttefik bulmak amacıyla Papalık tarafından 17. yüzyılın başlarında İran'a gönderilen İtalyan seyyah Pietro Della Valle, yazmış olduğu seyahatname-

sinde İsfahan'da şahit olduğu matem merasimine yer vermektedir. Della Valle, Muharrem ayında tüm meydan ve sokaklarda halkın siyah elbiseler giyerek hep birlikte İmam Hüseyin'in çektiği acıları haykırıp şiirler okuduğunu, topluluğun ellerinde tuttıkları sopa ya da kemik parçalarıyla birbirlerine vurarak ortaya hüznü seslerin çıkmasını sağladığını yazmıştır. Bir süre sonra meydana bulunan minbere bir molla'nın çıkıp Kerbela hadisesi üzerine şiirler okuduğunu belirten Della Valle, bu şekilde çevrede bulunan dinleyicileri ağlatmanın amaçlandığına işaret etmiş, okunan mersiyelerin etkisi arttıkça dinleyicilerin hep bir ağızdan 'Ya Hüseyin! Şah Hüseyin!' diye feryat ettiğini ifade etmiştir (Rehmânî, 1393/2014, s.98-100).

Safevî döneminde tertiplenen matem merasimlerine dair gözlemlerini paylaşan bir diğer batılı seyyah Alman Engelbert Kaemper'dir. 17. yüzyılın sonlarına doğru İsfahan'a giden Kaemper, burada muharrem ayının ilk on gününde Kerbela hadisesi münasebetiyle törenler gerçekleştiğini, her gün öğlen saatlerinde şehir meydanlarında minbere çıkan şahısların dinleyicilere *Ravzatü's-Şühedâ'dan* bir bölüm okuduklarını yazmıştır. Akşam saatlerinde insanların şehrin çeşitli noktalarında yakılan ateşin etrafında halka oluşturmakta ve ağıt yakıcılar bu kalabalıklara şiirler okumaktadır. Keemper'a göre, şiirin temposuna ayak uydurarak ayaklarını sert bir şekilde zemine, yumruklarını ise göğüslerine vuran dinleyiciler, şiirde İmam Hüseyin'in adı geçtiğinde hep birden bu ismi feryat etmektedir fakat ağıt yakarcasına değil; kalabalığın hareketleri, bakışları ve ses tonları öfke ve intikam hisleriyle doludur. (Rehmânî, 1393/2014, s.103)

Safevî döneminin bir diğer hususiyeti de matem merasimlerinde Hristiyan geleneğindeki bazı uygulamaların taklit edilmesidir. Ali Şeriatî'ye (1396/2017, s.191-192) göre, Safevîler hedeflenen kimlik inşası için matem merasimlerini bir devlet projesi haline getirdi. Şeriatî, bu dönem matem törenlerinin şekil ve işleyiş formunda değişiklik yapmak adına ağıt okuyuculardan oluşan "Ravzahânî Nazırlığı" kurulduğunu ve bu nezaretten sorumlu yetkilinin Avrupa ülkelerine giderek o dönem Hz. İsa için düzenlenen yas törenlerindeki bazı uygulamaları alıntıldığını belirtmiştir. Buna ek olarak Şah Abbas döneminde İtalya'ya gönderilen elçi vasıtasıyla Hristiyanlarda Hz. İsa için düzenlenen matem merasimi uygulamalarından alıntılar yapıldığı söylenmektedir. Bu uygulamalara sokaklarda şiir eşliğinde toplu halde yürünmesi örnek gösterilmektedir (Mezâhirî, 1390/2011, s.69).

Safevî döneminde meddahlık geleneği minber, sokak ya da şehir meydanlarıyla sınırlı kalmamıştır. Savaş cephelerinde de düzenlenen matem merasimleri Safevî ordusunu Sünni devletlerle olan savaşlarda motive etme işlevi görmüştür. Örneğin Osmanlılara karşı kesin zaferle sonuçlanan Revan kalesi kuşatmasında Safevî ordugâhında matem merasimleri tertiplenmiştir (Mezâhirî, 1390/2011, s.68). Ritüeller devletler için gücün maskesi değil gücün doğrudan kendisi olabilirler (Cannadine, 1987, s.19). Bu dönem için özetlemek gerekirse Safevîlerin içeride Şii kimlik inşası, dışarıda ise Sünni rakiplerle olan mücadelesinde matem merasimleri gücün sembolü; meddahlar ise propaganda ordusu işlevi görmüştür demek mümkündür (Yılmaz, 2021, s.25-28).

Safevî sonrası Afşar Hanedanlığı (1736-1804) döneminde matem merasimlerinin etkisi kısmen azalsa da toplum içerisinde kökleşen bu gelenek devam etmiştir. Kaçar Hanedanlığı (1796-1925) devrinde ise matem merasimleri, birlik duygusunun arttırılması, kitlelerin yönlendirilmesi ve kontrol altında tutulması için teatral bir eylem olarak Safevî döneminden daha şaşaalı bir şekilde icra edilmiştir (Kiren, 2017, s.62). Kaçar döneminde Safevîlerden farklı olarak ağıt okuyucularının düzenlediği ayinlerde müzikten faydalanılmış ve kadınlar arasında hususi matem merasimleri başlamıştır (Mezâhirî, 1390/2011, s.96-97).

Bu dönemdeki batılı seyyahların matem merasimleri ve meddahlara dair izlenimleri bize daha geniş bir perspektif sunmaktadır. Örneğin, 1851-1860 yılları arasında İran'da bulunan ve bir dönem Kaçar Şahı Nâsıreddin Şah'ın (1831-1896) hususi doktorluğunu yapan Avusturyalı doktor ve yazar Jakob Eduard Polak'ın (1368/1987, s.234-236) aktardığına göre, İran'da özellikle muharremin ilk on gününde ülke genelinde umumi bir yas havası yaşanmaktadır. Polak, matem merasimlerindeki okunan şiirlerde 'Ah Hüseyin' ifadesi yüksek sesle okununca dinleyicilerin ağlamaya başladığını, şiirin ritmiyle eş zamanlı olarak merasimlere katılanların göğüslerine yumruk ve zincir darbesi vuruşlarının çok uzaktan bile duyulduğunu aktarmaktadır. Muharrem aylarında ülkenin birçok bölgesinden ağıt okuyucularının Tahran'a akın ettiğini, özellikle Kaşan kentindeki meddahların çok meşhur olduğunu, meddahların şehir meydanlarındaki tekkeleri sırayla gezdiklerini belirten Polak, bazen günlük sırayla 15 tekke gezen meddahların uğradıkları her merasim için fahiş paralar kazandıklarını yazmıştır.

1851’de İran’ı ziyaret ederek Kaçar dönemi matem merasimlerine dair gözlemlerini kaleme alan Alman seyyah Heinrich Brugsch, matem merasimlerinin yaklaşık 150 yıllık geçmişinin olduğunu, her yıl muharrem ayında sokaklara çıkıp kendilerine sopa ve zincirlerle zarar veren kitlelerin bazen aşırıya kaçıp çevredeki Sünnileri de hedef aldıklarını belirtmiştir. Brugsch, İran’ın muhtelif şehirlerindeki Sünni olan Türkler ve Arapların bu dönemde kendilerini gizlediklerini ve evlerinden çıkmadıklarını yazmıştır. (Rehmânî, 1393/2014, s.112). Catherine Bell (2009, s.206.), bilinçli veya bilinçsiz fark etmeksizin ritüelleşmenin yayılmasını, belirli bir iktidar ilişkileri inşasının, belirli bir tahakküm, rıza ve direniş ilişkisinin konuşlandırılması şeklinde yorumlamıştır. Bu bağlamda Safevîler’de olduğu gibi Kaçarlar döneminde de Şîî kimlik inşasının devamlılığına yönelik politikalarda matem merasimleri ve meddahların önemli rol oynadığı söylenebilir.

Nâsireddin Şah döneminde İran’da bulunun bir diğer batılı seyyah Charles James Wills, muharrem ayı geldiğinde tüm ülke sakinlerinin siyah renkli eski kıyafetler giydiğini, sokaklarda küçük çocukların Hz. Ali’nin evlatları için şiirler okuduğunu, bazı evlerin önüne asılan siyah bayrakların o evde şiirler eşliğinde matem merasimi yapıldığını ve isteyenlerin girip dinleyebileceği anlamına geldiğini yazmıştır. Wills, bir tekkede tertib edilen merasimde mersiye okuyan meddahın minbere çıkıp şiir okumaya başladığını, Hz. Hüseyin’in ismini andığında dinleyicilerden inleme ve çığlık sesleri geldiğini, ardından meddahın ritimli bir şekilde ‘Hüseyin! Hüseyin! Hüseyin!’ diyerek feryat ettiğini ve dinleyicilerin de sinelerini döverek aynı ritme ayak uydurup şiddetli bir şekilde ağlayarak transa geçtiklerinden söz etmektedir (Rehmânî, 1393/2014, s.115-116).

İngiliz seyyah Gertrude Bell (1928, s.54-55), Kaçar dönemi İran’ında Kazvin kentinden başkent Tahran’a giderken bir köyde denk geldiği matem merasimini anlatır. Bell, molla kıyafetindeki bir şahsın minbere çıkarak İmam Hüseyin’in çektiği ızdırabları şiirsel bir şekilde anlatmaya başladığını, kadınların ıstırap içinde sağa sola sallandığını, erkeklerin elleriyle çıplak göğüslerini dövdüğünü, herkesin yanaklarından yaşlar süzüldüğünü ve zaman zaman yaşlı bir koro halinde söylenen ‘Hüseyin! Hüseyin! Hüseyin!’ nidalarının köyün en ücra köşelerine kadar ulaştığını anlatmaktadır. Bell, bir ara dağınık saçları omuzlarına düşen, elinde uzun bir asa bulunan ve kenara bıraktığı ayakkabıların tozlu halinden uzaktan geldiği belli olan bir dervişin dinleyici kalabalığı yararak minbere çıktığını anlatır.

İmam Hüseyin hakkında mersiyeler okumaya başlayan bu dervişin gözlemlerinde dini fanatizmin çılgınlığının parladığını anlatan Bell, şiir okurken aynı anda meczubane hareketler yapan dervişin konuşması bittikten sonra minberden inerek ayakkabılarını ve esasını alıp diğer köylerde konuşma yapmak üzere gecenin karanlığında aniden kaybolduğunu yazmıştır.

Batılı seyyahlar, Safevî ve Kaçar dönemlerindeki matem merasimlerinde gördükleri manzaraya karşı şaşkınlıklarını gizleyememişlerdir. Seyyahların izlenimlerinde Ehl-i beytin acılarını anmak için düzenlenen matemlerin İran'da sosyal hayatın her alanına yayıldığı görülmektedir. Batılı seyyahların vermiş oldukları bilgilerde öne çıkan bir diğer husus ise yas törenlerinde meddahların oynadıkları roldür. Meddahlar başta Hz. Hüseyin'in şehadeti olmak üzere Ehl-i beytin acılarını şiir yoluyla anlatarak dinleyicileri etkilemişlerdir. Dinleyiciler kimi zaman öfke ve intikam hissiyle kimi zaman da derin bir üzüntüyle vecd ve istiğrak haline geçmişlerdir.

İran'da Kaçar hanedanlığının son demlerindeki Meşrutiyet devrinde meddahlığın siyasal etkisini de görmek mümkündür. Dönemin önemli din adamlarından Ayetullah Fazlullah Nuri (1843-1909), meşrutiyet taraftarlarına karşı matem merasimleri tertiplemiş ve meddahlara siyasi şiirler okutturmuştur (Rehmânî, 1393/2014, s.93).

2.4. Pehlevi Devri: Meddahlar Şah Karşısı Mücadelede

Dini vakıfların arazilerine el koyma, din adamlarına askerliği mecburi kılma ve başörtüsü yasağı gibi uygulamaların yürürlüğe girdiği Pehleviler döneminde (1925-1979) matem meclislerine de zaman zaman kısıtlama ve yasaklamalar getirilmiştir (Mezâhirî, 1390/2011, s.147). Buna karşın matem merasimleri, 1979 İran Devrimi'ne giden süreçte halkı rejime karşı ayaklandırmak için eşsiz bir fırsata dönüşmüştür. Humeyni liderliğindeki Şah karşıtı mücadelenin dönüm noktası olan 15 Hordad ayaklanması (5 Haziran 1963) bu anlamda kilit bir rol oynamıştır. Kum Feyziye medresesindeki Âşûrâ merasiminde Pehlevi rejimi aleyhinde bir konuşma gerçekleştiren Humeyni, bu konuşması sonrası tutuklanmıştı. Humeyni'nin tutuklanmasına tepki gösteren halk geniş çaplı gösteriler düzenlemiş, rejim güçlerinin sert şekilde bastırdığı bu gösterilerde Humeyni yanlısı birçok sivil hayatını kaybetmişti. 1979 devrimine giden sürecin taşlarının örüldüğü bu olaylarda matem merasimlerinin ciddi etkisi oldu. Humeyni, yapmış ol-

duğu konuşmada zamanın Yezid'i şeklinde nitelediği Şah'a karşı mücadeleyi her Şif için vazife gördüğünü belirtip bu yolda şehit olmanın en büyük iftihar olduğunu söylemişti (Hicâzî vd., 1391/2012, s.210-211). Humeyni taraftarları bu dönemle birlikte devrime giden süreci Kербela hadisesiyle ilişkilendirilmiş, bu minvalde sloganlar artış göstermiş ve kitlelerin mobilize olması daha çok kolaylaşmıştır. Bu ayaklanmanın şekillenmesinde Âşûrâ yas ritüellerinin yeniden yorumlanıp kullanılmasının rolü oldukça açıktır (Parsapajouh, 2019a, s.78-81).

Ayetullah Humeyni (1989, s.290) de 15 Hordad ayaklanmasının Âşûrâ yıldönümüne denk gelmesine, "Asil halkımız *Âşûrâ*'dan ilham alarak bu çarpıcı ayaklanmaya yol açtı." sözleriyle değinmiştir. Humeyni, Şah karşıtı mücadelede meddahların potansiyel gücünden faydalanmak için matem merasimi heyetlerine şu şekilde seslenmiştir:

Biliniz ki İslam'ın bugün içine düştüğü tehlike Emeviler döneminde yaşanan tehlikeden daha küçük değil. Merasimlerde okunan şiirlerde İslam'ın, fıkıh merkezlerinin ve diyanetin başına gelen bu musibetler hatırlatılsın (Ekber, 1393/2014, s.78-79).

Matem merasimlerinin halkın mobilize oluştaki etkisinin farkında olan Humeyni yanlısı dini liderler, bu eylemler Şubat 1979'de meyve verene kadar kitleleri seferber etmişlerdir. Şah karşıtı söylemin etkisiyle meddahların okuduğu şiirler birer slogana dönüşmüştür. Michel Foucault'ya göre gösteri şeklini alan bu merasimler, ulusal ayaklanmanın doruk noktasıdır (Tâcîk, 1378/1999, s.91).

Bir Devrimi Sahnelemek: İran İslam Cumhuriyeti'nde Propaganda Sanatı isimli eserde matem merasimlerinde meddahların okudukları şiirlerin düzenlenen gösterilere etkisini şu şekilde özetlenmektedir:

... Ravzahâni, zamanın zorunluluklarıyla uyum içinde olabilmek için Kербela olaylarını yeniden anlatmanın tarihi bir aracı oldu. İnananların her nesli, Kербela olaylarını yeniden yaratmak için kendi seferberlik hassasiyetlerini oluşturmak zorundaydı. Ve bunlar aracılığıyla kendi endişelerinin net bir ifadesini sunarlardı. Geçmiş olayların hatırlanması, zaman içinde çoktan unutulmuş gerçeklerin yeniden inşası, anında tanımlanması gereken gerçeklerle uzlaşmak için en güçlü sığınak oldu. Politik mitingler gibi, ravzahâni anlatıları da kalabalıkları harekete ge-

çirmeye, marşları, oturma gösterilerini ve sloganları kışkırtmaya yarıyordu. Dinî politik eyleme dönüştürüldüğünde bu toplantılar, kalabalığı sokaklara dökülüp şikâyetleriyle ilgili hoşnutsuzluklarını ve kızgınlıklarını ifade etmeleri için hazırlayabilirdi. Kerbela olayının kalıcı hatırası böylece üzerinden modern politikaların yapıldığı aralıksız duyguların kaynağına dönüşür. (Dabashi ve Chelkowski, 2018, s.80)

Dönemin önemli meddahlarından, Humeyni'nin bülbülü lakaplı Sadık Ahengeran (1384/2005, s.14) devrime giden süreçte meddahların oynadıkları rolü şu şekilde açıklamaktadır:

Devrimden önce hatırlarsanız, düzenlediğimiz gösterilerde okuduğumuz şiirler epik bir hal aldı. Özellikle Tasua ve Âşûrâ'da herşeyin yönü Şah karşıtlığına evrildi. Böylece şiirler saldırgan hale geldi. Sonrasında Âşûrâ ağıtlarımız savaşa (Irak savaşı) bağlantılı hale geldi, şiirlerimiz hem hamasî yönünü buldu hem mesaj taşıdı hem yakıcı oldu.

Bu dönem gazete, radyo ve televizyon gibi iletişim araçları Şahın kontrolünde iken devrim yanlısı meddahlar toplum içine karışıp propaganda yaparak bir bakıma medya görevi üstlenmiştir (Tasnim, 2019).

3. 1979 İslam Devrimi'nden Bugüne: Meddahlık Tarihinin Altın Dönemi

İran'da 1979 yılında gerçekleşen devrimle birlikte Şahlık monarşisi yıkılmış, yönetime Ayetullah Humeyni liderliğinde İslami bir rejim gelmiştir. Pehlevi döneminde çeşitli kısıtlamalarla karşılaşan matem merasimleri ve meddahlar, 1979 devrimiyle birlikte yeniden devlet desteğini kazanmış, kurumsallaşarak İran'ın sosyo – politik hayatında daha görünür hale gelmiştir.

Devrimle birlikte meddahlar topluluğu için resmi teşkilatlanmalar gerçekleşmiştir. Meddahların yaşam koşullarını iyileştirmek ve formasyonlarını sağlamak için çeşitli sendikalar ve örgütler kurulmuştur. 2007 yılında bazı meddahların sağlık sigortası gibi sorunlara dair yazmış oldukları mektuba cevaben İran Devrim Rehberi Ayetullah Hamaney'in emriyle bir vakıf kurulmuştur. Ehl-i beyt için yazdığı şiirlerle meşhur şair Dabal İbn

Ali al-Khuzai'nin isminin verildiği ilmi ve kültürel amaçlı Dabal Ibn Ali al-Khuzai Vakfı, *İslami Propaganda Teşkilatı*'na bağlıdır (Dârü'l şifâ' & Pûrkâsım, 1392/2013, s.143).

Bunun dışındaki oluşumlara 2009 yılında dönemin Tahran Belediye Başkanı Muhammed Kalibaf ve İslami Propaganda Teşkilatı Başkanı Seyyid Mehdi Hamuşî'nin de katılımıyla açılan Ehl-i Beyt Meddahları Evi, 2008 yılında Besic Örgütü'nün (gönüllü milis teşkilatı) desteğiyle kurulan Besic Meddahlar Teşkilatı ve İslami Propaganda Teşkilatı çatısı altında faaliyet gösteren Dini Meddahlar ve Şairler Sendikası gibi yapılar örnek verilebilir. Bu tür sivil toplum kuruluşları yeni meddahlara yönelik eğitimler organize etme, meddahlık kültürüne dair yayınlar üretme ve meddahların yaşadıkları sorunlara çözümler üretme gibi amaçlar taşımaktadır (Hamshahri, 2015). İran İslami Propaganda Teşkilatı'na bağlı Dini Örgütler Genel Müdürü Mecid Babahani, Ocak 2021'de yapmış olduğu açıklamada, ülkede 80 binden fazla meddahın aktif olduğunu ve bunlar içerisinde 32 bin kişinin kayıtlı olduğunu belirtmiştir (Mehrnews, 2021).

3.1. İran-İrak Savaşı'nda Meddahlar

İran, Ayetullah Humeyni'nin iktidarı ele geçirmesinden kısa bir süre sonra Eylül 1980'de Irak ordusu tarafından saldırıya uğradı. Bu savaş çağdaş İran tarihinin en kanlı dönemi olarak kayda geçti. Devrim sonrası ordu da yaşanan kitlesel tasfiyeler ve tutuklamalar sebebiyle Irak için zayıf bir hedef haline gelen İran'da kendilerini Ayetullah Humeyni'ye ve onun devrimci ideallerine adayıp kurban etmeye hazır genç gönüllülerden müteşekkil Besic ve Devrim Muhafızları gibi oluşumlar cepheye öncü kuvvetler oldu (Parsapajouh, 2019b, s.34).

İran'ın kutsal savunma (defa-ye mukaddes) adını verdiği bu savaşta gençleri cepheye seferber etmek ve savaşçıları manevi açıdan motive etmek konusunda meddahlar kilit rol oynadı. Okudukları şiirlerde şehitliği yücelten meddahlar, teşbih sanatını sıklıkla kullandılar. Devrime giden süreçte Şah Muhammed Rıza kötülük ve zulmün sembolü olan Yezid'e benzetilirken, Irak savaşı dönemine geldiğimizde zamanın Yezid'i Saddam Hüseyin olmuştu. Okunan şiirlerde Irak savaşı Kerbela hadisesine benzetilerek hak ve batılın mücadelesi olarak anlatıldı. Diğer taraftan İranlı savaşçıların Kerbela kfilesindeki şehitlere benzetildiği hamasi şiirler motivasyon anlamında çok etkiliydi. Matem kültürünün Irak savaşına etkisini araştıran Sengerî, bu durumu şöyle açıklamaktadır:

Âşûrâ kültürü, savaşçıların zihni ve ruhudur. İmam Hüseyin'in yas merasimi münasebetiyle Âşûrâ ziyareti dualarını okumak, İmam Hüseyin'in ailesi ile arkadaşlarının kahramanlıklarını, fedakarlıklarını ve şehadetlerini daima hatırlamak ve savaştaki bazı sahneleri İmam Hüseyin'in Âşûrâ'sıyla eşleştirmek bütün savaşçıların hususiyetidir. Âşûrâ'nın hatıralarıyla yakınlık kurma hali askeri operasyonlarda daha belirgin hale geldi. Şehit olma şekline göre her şehit Kербela şehitlerinden birine benzetiliyordu; eğer elleri kesilerek şehit olduysa Ebulfazl Abbas'a, eğer genç yaşta şehit olduysa Kasım'a, eğer susamışsa veya başı kesilmişse İmam Hüseyin'e. (Sengerî, 1381/2002, s.50-51).

Devrimden sonra toplumda dini ideolojinin daha baskın olmasıyla birlikte matem merasimleri sosyal hayatın ön saflarında daha görünür olmaya başlamıştı. Irak savaşının başlangıcı ise bu törenlerin olabildiğince yayılmasına zemin oluşturdu. Cephe kültürü ile Âşûrâ kültürü derinden iç içe geçerek birbirini besledi. Düzenlenen matem merasimlerinde okunan beyitler ve dökülen gözyaşları cepheye daha çok savaşçının gitmesini sağlıyordu, cepheden gelen şehitler ise daha çok yas merasiminin düzenlenmesini netice veriyordu. Öte yandan savaş cephesi yeni meddahların ortaya çıkışına zemin hazırlamaktaydı. Örneğin günümüzde Ayetullah Hamaney'in özel ilgi gösterdiği Said Haddadiyan, Mahmud Kerimi ve Mehdi Seleşur gibi önemli meddahlar genç yaşta Irak savaşına katılmış ve cephede varlık göstermişti (Mashregh, 2020).

Meddahların cepheye yönelik faaliyetleri doğrudan yöneticiler tarafından teşvik edilmekteydi. Ayetullah Humeyni, şairlerin direniş hakkında şiirler yazmalarını, meddahların ise bu şiirleri cephe hattında okumaların emretmişti (Tasnım, 2015). Savaş döneminde Kasım Süleymani'nin komutasındaki 41. Sarallah Tümeni'nde meddahlık görevi yapan Mehdi Sedefi, meddahların savaştaki rollerini şu şekilde ifade etmiştir:

Ehl-i beytin musibetlerini zikretmek hedefe ulaşmak konusunda yardımcı oluyordu. Meddahlar kutsal savunma yıllarında önemli rol oynayarak cepheye giden gençler üzerinde rabbani bir motivasyon oluşturdular. İmam Humeyni, propaganda silahı savaş silahından daha çok kazandırır diyerek biz meddahlara cephe hattında çalışmamızı ve savaşçıları motive etmemizi emretti. Savaş silahından daha etkili olma durumunu bizzat tecrübe ettik. (IRNA, 2011).

Irak savaşının en popüler meddahlarından biri olan Ahengeran (1384/2005, s.14), savaş döneminde okunan şiirlerin etkisini şu şekilde açıklamaktadır:

Ben savaşta Ehl-i beytin acılarını zikretmenin etkilerini gördüm, bu acıları zikretmek ve gözyaşı dökmek savaşçıları harekete geçiriyordu. Önce epik şiirler okuyup ardından İmam Hüseyin'in trajedisinden bahsettiğimizde, döktükleri bu gözyaşları kalplerinde bir değişime sebep oluyordu, bu şiirler onları harekete geçirmek için motive ediciydi.”

Humeyni'nin “Savaş, zafere kadar savaş!” ve “Kudüs'ün yolu Kerbela'dan geçer” gibi ifadeleri sloganlaştırılarak gençlerin cepheye seferber edilmesi hedeflendi (Abrahamian, 2008, s.171). Bu hedef doğrultusunda Kerbela teması üzerinden şehitliği kutsayan meddahların etkisiyle Irak mevzilerine yönelik gönüllü gençlerden oluşan birliklerin saldırı dalgaları başlatıldı. Okul, sokak, matem merasimi, cephe hattı, kısacası hayatın her alanında dinletilen bu meddahların okudukları şiirlere şunlar örnek verilebilir (Alikhani, 2013, s.214):

Ey zamanın sahibinin (Mehdi) ordusu!
Hazırlan! Hazırlan!
Ey savaşçılar canlarınızı vermeye hazır olun.
Şimdi cesaret zamanı.
Ey Humeyni ordusu şehadet saati geldi
Düşmanı püskürtmek için, hazırlanın! Hazırlanın!
Ey aşıklar! Ey inananlar! Hazırlanın! Hazırlanın!

Yol ve at hazır, hadi gidelim
Kerbela bizi bekliyor hadi gidelim

Ey Besicler devam edin
Kudüs'ün yolu Kerbela'dan geçiyor

Matem merasimlerinde öne çıkan şehitlik teması savaş şartlarında zor durumda olan rejim için de eşsiz sonuçlar doğurdu. Meddahlar öncelikle savaşçıya ihtiyaç duyulan cepheye gönüllüleri kanalize etme işlevi gördü. Diğer taraftan sosyal hayatın merkezinde konumlandırılan şehitlik kültürü rejim için gerçek bir ideolojik dayanak olup sosyal kontrol aracı haline geldi (Parsapajouh, 2014, s.258).

3.2. Meddahlar: “Hamaney’in Askerleri”

Devrim sonrası ideolojik propaganda unsurlarından biri haline gelen meddahlar, İran - Irak savaşı sonrası cepheden döndüklerinde buldukları şehirlerde heyetler teşkil ederek İran'ın kültür ve siyaset sahnesinde birer etkili aktörlere dönüşmüşlerdir. Ayetullah Humeyni'nin 1989 yılında hayatını kaybetmesi sonrası devrim rehberliği makamına gelen Ayetullah Hamaney ile birlikte meddahlar topluluğunda bir başka dönüşüm daha yaşandı. Ayetullah Hamaney bu makama ilk geldiği dönemde kurucu lider Humeyni seviyesinde karizmatik bir şahsiyet değildi. Ulema içerisinde rakipleri vardı, dini otoritesi eleştiriliyordu. Hamaney bu denklemde meddahları yanına çekti. Yılın muhtelif zamanlarında düzenlenen matem merasimlerinde milyonlarca İranlıya ulaşma imkânı bulan on binlerce meddahtan destek almak Hamaney için kitlelere ulaşmak için eşsiz bir fırsat anlamına geliyordu. Bu noktada devrim rehberinin özel teveccühünü kazanan meddahlar, ‘Hamaney’in Ordusu’ şeklinde nitelenmeye başlandı (Pourostad, 2018).

Ayetullah Hamaney ileri gelen meddahlarla her yıl düzenli olarak görüşmeler gerçekleştirmektedir. Hatta Covid-19 salgını sebebiyle 2020 yılında yüz yüze olması planlanan birçok görüşmesini iptal etmesine rağmen yas törenlerinde meddahları kabul etmiştir. Bu görüşmesinde Hamaney, Meddahları “ülkenin propaganda aygıtlarından biri” olarak nitelemiştir (Amiri, 2021).

Beyt-i rehberide (rehberlik yerleşkesi) ağırlanan meddahlar bu toplantılarda okudukları şiirler üzerinden dış politikadan sosyal meselelere, iç siyasetten ekonomiye kadar birçok konuda mesajlar vermektedir. 2015 yılında Ayetullah Hamaney'in rehberlik yerleşkesinde meddahlarla gerçekleştirdiği toplantıda meddah Ahmed Vaizi'nin okuduğu şiirin muhtevası ve dinleyicilerin verdiği tepkiler buna örnek verilebilir. Genç yaşta İran – Irak savaşında cephede meddahlık da yapmış biri olan Vaizi'nin, bu toplantıda ABD yaptırımlarına atıfta bulunduğu şiirin dizeleri şu şekilde:

Ne kadar tehdit ve yaptırıma maruz kalsak da

Allah'a yemin olsun teslim olmayız

Bu dizeleri duyan onlarca dinleyici aynı anda ayağa kalkıp yumruklarını sıkıp hep bir ağızdan İmam Hüseyin'e atfedilen “*Heyhat minnez zille / Zillet bizden uzaktır*” sözlerini slogan atarak galeyana gelmiştir. Heyecan

ve coşku üst safhada iken Hamaney de pür dikkat Vaizi'ye bakıp şiiri dinlemektedir. Vaizi'nin Trump'ı hedef aldığı şiirin devamındaki dize salonu tamamen ayağa kaldırmaya yetmiştir:

Eğer savaş fısıltıların beni rahatsız ederse

Ve rehberim bana izin verirse

Ofisini, masanı, tüm stratejini ateşe vereceğim

Bu dizelerden sonra tüm dinleyiciler ayağa kalkarak hep birlikte "Amerika'ya Ölüm" sloganları atmaya başlamakta, şiirden etkilenen Hamaney de bir Vaizi'ye bir de dinleyicilerde oluşan coşkuya bakarak tebesüm etmektedir. Adeta siyasi bir mitingi andıran bu görüntüler Hamaney'in düzenli olarak gerçekleştirdiği meddah toplantılarında sıklıkla görülen bir manzaradır. Bu toplantılarda hitabeti iyi ve güzel sesli olan meddahlar bir yandan Hamaney'e olan bağlılıklarını vurgularken diğer taraftan o dönem öne çıkan siyasi ve sosyal konularda Hamaney'in duruşuna yakın şiirler okumaktadırlar. Bu tür toplantılar bir nevi lidere biat tazeleme seremonisidir (Aparat, 2017).

Meddahlar kimi zaman cumhurbaşkanlarını dahi hedef alıp eleştirmekten geri durmamaktadırlar. Hamaney ile ters düşen siyasetçiler ve din adamları kimi zaman devlet televizyonunda naklen yayın yapan matem meclislerinde kimi zaman ise Hamaney'in rehberlik yerleşkesinde tertiplenen merasimlerde meddahlar tarafından hedef alınıp kinayeli şiirlerle adeta cezalandırılmaktadır. Bu duruma Hamaney'e yakın meddahlardan Meysem Motei'nin 2017 yılındaki bayram namazında cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'yi hedef alan şiiri örnek verilebilir. Başkent Tahran'daki Musalla Camisi'nde kılınan devlet bakanları ve kuvvet komutanları gibi üst düzey yetkililerle birlikte binlerce kişinin katıldığı bayram namazı aynı zamanda devlet televizyonunda da canlı yayınlanıyordu. Motei'nin şiirinde yer alan Ruhani'nin hedef alındığı bazı dizeler şu şekilde:

Ey en ön safta oturan, adalete dön

Omuzlarında halkın emaneti var

Ey en ön safta oturan, kendini kaybetme

Bu millet hala adım atmanı bekliyor

Sarayda oturanlar yoksulların tokadını yiyecekler

Milletin malına çökenler cezasını bulacaklar

Şiirin okunduğu dönemde İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani nükleer müzakereler konusunda batıya taviz vermekle suçlanıyordu. Ayrıca bir dönem danışmanlığını da yapan kardeşi Hüseyin Feridun yolsuzlukla suçlanmaktaydı. Ruhani'nin bir meddah tarafından on binlerce vatandaşının önünde "sarayda oturup milletin malına çöken" biri şeklinde nitelenmesi İran'da yoğun tartışmalara sebep olmuştu. Hamaney'in ilgi gösterdiği meddahlardan Meyssem Motei devam eden yıllarda da bayram namazlarında şiir okumaya devam etti. (Radio Farda, 2017).

Meddahların Hamaney lehine propaganda faaliyetleri sadece söylemlerle sınırlı kalmamış bazı şiddet eylemlerini de netice vermiştir. Buna Hamaney'in rakibi olan Ayetullah Munteziri'nin Kum kentindeki evinin yağmalanması örnek verilebilir. Munteziri, bir dönem Humeyni'nin kendisine halef olarak işaret ettiği önemli bir din adamıydı. Siyasi muhaliflere yönelik idamlar başta olmak üzere bazı uygulamalara itirazı sebebiyle daha sonra Humeyni tarafından haleflikten azledildi. Humeyni sonrası devrim lideri seçilen Hamaney'e yönelik zaman zaman sert eleştirilerde bulunan Munteziri'nin evi 1997 yılında Hamaney yanlısı meddahların kışkırttığı radikal gençler tarafından basılıp tahrip edilmiş ve Munteziri ev hapsine alınmıştır (Mimarî, 2016).

Meddahların sahneye çıktıkları bir diğer şiddet olayı ise 2009 yılında gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçimleri sonuçlarına yönelik protestoların bastırılmasıdır. Mir Hüseyin Musavi ve Mehdi Kerrubi'nin liderlik ettiği Yeşil Hareketi, seçim sonuçlarına şaibe karıştığını iddia ederek gösteri düzenlemişti. O dönem bu gösteriler güvenlik güçleri ve Besicler (devrim yanlısı radikal gençler) tarafından sert bir şekilde bastırılmıştı. Tahran'daki olayları bastırmakla görevlendirilen Devrim Muhafızı Ordusu komutanlarından Hüseyin Hamedani, meddahların kontrolündeki otuza yakın matem heyetini müdahale için Tahran Üniversitesi çevresine yönlendirdiklerini söylemiştir (Mesdaghi, 2019).

2016 yılında Suudi Arabistan'ın Tahran'daki büyükelçilik binasının hedef alındığı olaylarda da meddahların izine rastlamak mümkün. O dönem Suudi Arabistan'da aralarında Şiî din adamı Şeyh el Nimr'in de bulunduğu 47 kişinin idam edilmiş, buna tepki olarak da yüzlerce İranlı, Tahran'daki Suudi Arabistan Büyükelçiliği'ne molotof kokteylleri ile saldırmış ve elçilik binasını ateşe vermişti. Bu şiddet olaylarıyla alakalı yapılan tahkikatta Hasan Kordmîhen isimli meddahın gençleri organize ettiği ortaya çıktı. Elçili-

ğın ateşe verildiği sırada Esed rejimi saflarında savaşan Şîf milislere eğitim vermek için Suriye’de bulunan meddah Kordmeyhen, gösterici gençlere mesajlar yoluyla direktif vermişti (Bastanî, 2016). Bu gibi örnekler bağlamında Hamaney yanlısı radikal gençlerin şiddet olaylarına yönelmesinde meddahların önemli rol oynadığını söylememiz mümkündür.

3.3. Popüler Meddahlık Tarzının Doğuşu

İran toplumu üzerinde derin olumsuz etkiler bırakan Irak savaşı sonrası meddahlık kültüründe dönüşümler yaşandı. Özellikle genç nesil arasında geleneksel tarz meddahlıktan bağımsız olarak popüler olarak isimlendirilen yeni bir meddahlık tarzı görünür olmaya başladı. Neriman Panahi, Seyyid Cevad Zakir, Rıza Helali ve Mahmud Kerimi gibi isimler “pop tarzı” olarak da nitelenen bu yeni nesil meddahlığın öncüleri oldu. Müsiki, kullanılan dil, performans, şiirlerin muhtevası ve mekân dizaynı gibi farklılıklar yeni nesil meddahlığı klasik meddahlıktan ayıran başlıca unsurlardır. Bu meddahların devrim sonrası Los Angeles’a yerleşen Googoosh, Saeed ve Mansour gibi İranlı ünlü şarkıcıların müziklerini taklit etmesi sonucu klasik meddahlıktaki ağır ve geleneksel ritimler yerini yoğun kimi zaman tekno müziği andıran bir hareketliliğe bıraktı (Rehmânî, 1392/013, s.70). Bu yeni tarzın ortaya çıkışında İran-İrak savaşının sert koşullarının toplumda bıraktığı olumsuz havayı ortadan kaldırmanın hedeflenmesinin etkili olduğu düşünülmektedir. Diğer taraftan İran Kültür ve İslami İrşad Bakanlığı’nın yabancı şarkılara kısıtlamalar getirdiği dönemde genç neslin ilgisini çekmek isteyen meddahların bu tür kopyalamayı tercih ettiği de söylenebilir (Biganeh, 2007).

Popüler meddahlıkla birlikte matem merasimlerinin mekân dizaynı da değişmiştir. Meddahlar minberden değil sahneden şiir okumaya başlamışlardır. Kapalı konser salonlarını andıran geniş alanlarda gerçekleşen merasimlerde salon karanlık olurken meddahın sahnede bulunduğu alan ışıklandırma ile aydınlatılmaktadır (Mezâhirî, 1392/2013, s.96-97). Popüler meddahlık tarzı sadece mekânsal olarak değil zaman tayini konusunda da geleneksel meddahlıktan ayrılmaktadır. Geleneksel meddahlığın icrası Muharrem ve Erbain gibi belirli bir takvime ayarlıydı. Buna karşın popüler meddahlık belirli bir zaman dilimini esas almayıp hemen hemen senenin her günü icra edilmektedir (Mezâhirî, 1392/2013, s.86).

Yeni nesil meddahlığın oluşmasındaki bir diğer etken ise kitle iletişim araçlarının artmasıyla birlikte kültürlerarası alışverişlerin kademeli olarak artmaya başlamasıdır. İran toplumunun küresel medyaya erişimiyle birlikte musikideki ritim ve uygulamalarda yaşanan değişiklikler arttı. Benzer şekilde İran'ın zengin bir kültürel mirası olan diğer bölgelerine mahsus ezgi ve müziklerin de görünür olması da popüler tarz meddahlığa etkide bulundu. Huzistan bölgesindeki Arapça yerel ağıt tarzları, ülkenin kuzeybatısına has klasik Türk musikisi ve Kürt yoğunluklu bölgelere özel melodiler gibi belli bir bölgeyle ilişkilendirilen müzik tarzları popüler meddahlıkta harmanlanmış oldu (Rehmânî, 1392/2013, s.22).

Geleneksel ile popüler meddahlık arasındaki bir diğer fark ise merasimlerin video kaydına alınmasıdır. Popüler meddahlığın icra edildiği matem heyetlerinde performansların kayda alınması rutin bir durum değil, asli bir gereklilik olarak kabul görmektedir. Heyetlerde bu görevi deruhte eden ekipler bulunmaktadır. Bazı meddahlık çekimleri belgesel filmleri andıracak şekilde tasarlanmaktadır. Hem meddah hem sinesini döven dinleyiciler birçok açıdan kayda alınmaktadır. Bu çekimler sosyal medyada yoğun bir şekilde paylaşılıp ilgi görmektedir (Mezâhirî, 1392/2013, s.86-87). Bu şekilde ortaya çıkan görüntü sahne ışıklandırması, dinleyicilerin dans edermişçesine hareketleri, meddahın okuduğu şiirdeki coşkulu ritim gibi sebeplerden bazen bir rock konserini andırmaktadır. Geleneksel meddahlık tarzıyla olan bu tür farklılıklar genç neslin popüler meddahlara ilgi duymasının başlıca sebepleridir.

3.4 Meddahların Vaizlerden Daha Etkili Aktörlere Dönüşmesi

İran'ın geleneksel-ulemâ hiyerarşisinde dini elitlerin en alt kademelerinde yer alan meddahlar, devrim sonrası süreç içerisinde giderek baskın ve üstün bir etkiye kavuştu, hatta meddahların dini konularda merkezi bir otorite olduğundan söz edebileceğimiz bir noktaya ulaştılar. Günümüzde meddahlar popüler tarzın gelişmesi ile birlikte orta ve düşük gelirli kesim ile genç nesil üzerinde din adamları ve vaizlerden daha fazla nüfuza sahipler. Devrim öncesi dönemde matem merasimlerinde ana karakter vaizlerdi. Meddahlar genellikle vaizlerin sohbeti öncesi şiirler okuyup kalpleri ısındırma görevi üstlenirdi. Günümüzde ise merasimlerin merkezinde meddahlar yer almaktadır. Vaizler merasimlerde ya hiç yer almamakta ya da meddahtan

önce mukaddime nev'inden kısa vaazlar vermektedirler. Bu açıdan geçmişe kıyasla meddah ve din adamı arasında rol ve statü değişikliğinin gerçekleştiği söylenebilir (Rehmânî, 1392/2013, s.22).

Gelinen bu noktada toplumun din adamlarına yönelik olumsuz bakışının etkisinden de söz edilebilir. Devrimle birlikte din devletin merkezine yerleşti. Din adamları siyasi nüfuz elde edip devlet kurumlarında kadrolaştılar. Karar alıcı pozisyonuna geçen din adamlarının görev başındaki bazı yanlış uygulamaları toplumla aralarına mesafe girmesine sebep oldu. Mevcut rejimin adalet ve ekonomi başta olmak üzere birçok alanda karnesinin iyi olmaması toplumun birçok kesiminde özellikle de gençlerde resmi dindarlığa karşı bir tepki oluşturdu. Bu durumda halkın din adamlarına güveni azalırken herhangi bir resmi görevi bulunmayan meddahlar daha samimi görülmeye başlandı. Örneğin yargı alanında yetkili olup mahkemede yanlış bir hüküm verdikten sonra mescitte kürsüye çıkıp nasihatler veren bir din adamına toplumda teveccüh gösterilmeyebilir. Buna karşın, herhangi bir devlet kurumunda çalışmayan, genç kitleyi ritimli şiir ve şarkılarıyla cezbeden ve rahatlatan sivil bir meddaha teveccüh gösterilmesi anlaşılır bir durum (Kâhird, 1392b/2013b, s.170). İran'da devrim sonrası siyasi, kültürel ve sosyal gelişmelerle birlikte halkın beğeni ve ihtiyaçlarında yaşanan değişim de başka bir etken olarak karşımıza çıkıyor. Örneğin savaşın bıraktığı kederli havanın ardından meddahların coşkulu müzikal merasimleri gençlerin ilgisini cezbetti.

Diğer taraftan meddahların doğrudan Hamaney tarafından ilgi görmeleri de kürsüyü vaizlerden almalarında etkili oldu. Toplum nezdinde popülerlikleri günden güne artan meddahlar, zaman zaman din adamları tarafından eleştirilmektedir. Bu eleştirilerin geneli meddahların matem merasimlerinin ana aktörü olmasına ve okudukları şiirlerin muhtevasına yönelik gerçekleşmektedir. İran İslami Kültür ve Düşünce Araştırmaları Merkezi'nden din adamı Delir Behram, bazı meddahların hak etmedikleri halde ünlendiklerini, ayrıca din, fıkıh, felsefe ve tasavvuf gibi alanlarda eğitim almadan hüküm verdiklerini belirtmiştir. Behram, meddahlığın siyasi olaylara çok müdahil olmalarını da eleştirmiştir:

Bunu söylemek acı olabilir ama Muharrem ve Sefer meclisleri din adamlarının ve ilim havzalarının elinden çıktı. Dini önermelerin yerini bir dizi batıl inanç ve yanlış ifade aldı. Geçmişte meddah vaizden önce meclisi hazırlardı, çünkü İmam Hüseyin

meclisi vaiz ve ilim odaklıydı, meddah odaklı değildi. Ama bugün tam tersi, vaizler matem meclisini meddaha hazırlıyor. Bazen meddahların programlarının yıl boyunca dolu olduğunu görüyoruz. Ancak ilim ehlinde ve büyük âlimlerden bir haber yok. (ISNA, 2017).

Meddahların okudukları şiirlerin muhtevası da kimi zaman din adamlarının hedefi olup, “hurafe” ve “sapıklık” şeklinde nitelenmektedir. Örneğin, İran'ın önemli dini mercilerinden Ayetullah Mekârim Şirazî, “*Yas merasimlerindeki şiirleri sebebiyle bazı cahil ve bilgisiz meddahlar dinden çıkabilir*” ifadesini kullanmıştır (Shafaqna, 2018). Bu tür eleştirilerin odağında popüler meddahlık temsilcisi bazı isimlerin merasimlerde sarf ettikleri bir takım ifadeler yer almaktadır. Bu meddahlar tutkuyu akla öncelemekle eleştirilmektedirler. Örneğin Kaşan kenti merkezli popüler meddahlığın öncülerinden Seyyid Cevad Zakir, bir matem merasiminde “*Ben Hüseyin'in köpeğiyim*” dedikten sonra köpek gibi havlamaya başlamıştır. Bu ifadeler ulemanın tepkisini çekmiştir (Rehmânî, 1393/2014, s.162). Zakir, gelen tepkilere “Hüseyin'in delisiyim, akılla işim yok, Hüseyin'im olduktan sonra akı ne yapayım ki?” şeklinde cevap vermiştir (Rehmânî, 1392/2013, s.73).

Meddahların eleştirildiği bir diğer husus ise icra ettikleri merasimler karşılığında yüksek meblağda ücret almalarıdır. Şii kaynaklarına göre masum imamlar ehli beytin faziletlerini ve Kerbela şehitlerinin mersiyelerini okuyan meddah ve şairleri tebrik ve teşvik için onlara hediyeler vermişlerdir. Bu tarz hediye ve ödüllendirme geleneği, devlet adamlarına takdim edilen övgü içerikli şiirler karşılığında şairlere verilen hediyeleri ifade eden, ödül ve bahşış anlamlarına gelen Arapça kökenli bir kelime olan “*sile - صله*” kültürünün devamıdır. Günümüzde de meddahlara sile verme geleneği devam etmektedir ve bu genelde para cinsinden olmaktadır (Dârü'l şifâ & Pürkâsım, 1392/2013, s.124). Bunun yanında devletin de doğrudan sağladığı yardımlar bulunmaktadır. Örneğin İran meclisinin 2021 yılı bütçesinde meddahlara sosyal sigorta yardımı için Dabal Ibn Ali al-Khuzai Vakfı'na 18 milyar tümen² ödeme kararı alınmıştır (Farsnews, 2020).

² İran Merkez Bankası'nın 2 Ekim 2021 tarihli verilerine göre 18 milyar tümen yaklaşık 569 milyon Euro'ya karşılık gelmektedir: Central Bank of the Islamic Republic of Iran, (2021). “Narh-e lahze-ye bazar” <https://fxmarketrate.cbi.ir/>.

Kimi meddahlar icra ettikleri merasimler için herhangi bir ücret almadıklarını söylemektedirler. Buna karşın bazı meddahlar katıldıkları matem merasimlerinde tıpkı konser için sahneye çıkan sanatçılar gibi ücret almaktadırlar. Bu ücretler kimi zaman astronomik boyutlara varmaktadır. Örneğin dini cemaatler konusunda uzman Ruhollah Bagheri, İslami Propaganda Örgütü'nün resmi internet sitesinde yayınlanan bir eleştirisinde, Kaşan kentinde Muharrem ayının ilk on günü için bazı meddahlara gecelik 4-5 milyon Tümen ücret verildiğini açıklamıştır. Bagheri, bir meddahın yarım saatlik performansının bir doktorun aylık maaşından ya da bir futbolcunun maç başı aldığı ücretten daha fazla olduğunu sözlerine eklemiştir (Ensafnews, 2014). Meddahların bu şekilde yüksek miktarlarda ücret almaları İran meclisinde dahi tartışma konusu olmuştur. Yazd kenti milletvekili Muhammed Rıza Sabaghian, 2019 yılında mecliste yapmış olduğu konuşmada meddahların 45 dakikalık programlar için milyonlarca tümen aldıklarını belirtip eleştiride bulunmuştur (Khabaronline, 2019).

3.5. Kadın Meddahlar

İran'da meddahlık geleneği erkeklerde olduğu gibi kadınlar arasında da yaygın bir kültürdür. Yapılan araştırmalara göre İran'da matem merasimi heyetlerinin %25'i erkeklere %75'i ise kadınlara aittir (Dastûrî, 1392a/2013, s.59). İran'da musiki gibi bir takım sanat dallarında kadınlara yönelik kısıtlamaların olması sebebiyle bazı kadınlar ses yeteneklerini meddahlık alanında geliştirmeye başlamışlardır. Hem toplumdan gelen talebin varlığı hem de kadınların sanatlarıyla görünür olmak ve icra ettikleri sanatın iktisadi anlamda karşılığını almak gibi amaçları doğrultusunda kadınlarda meddahlık dini bir faaliyetten öte bir meslek haline gelmiştir. İslami Propaganda Kurumu'na göre kadın meddahların faaliyet sebeplerinin başında iktisadi motivasyon yatmaktadır (Dastûrî, 1392a-2013, s.84)

Kadın meddahlar da erkeklerde olduğu gibi geleneksel ve popüler tarz olarak ikiye ayrılmaktadır. Geleneksel meddahların dinleyicileri genelde ileri yaşta olan ev hanımlarıdır. Popüler meddahların ise toplumun her tabakasından ve her yaş aralığından dinleyici kitlesi bulunmaktadır. Geleneksel meddahlıkta klasik eserler okunurken popüler tarz kadın meddahlar genelde ritimli okunabilen şiirleri ve sevilen teraneleri seslendirirler. Kimi zaman Sima Bina, Şekila ve Derya Derya gibi ünlü şarkıcıların eserleri de

kadın meddahlar tarafından seslendirmektedir. Popüler meddahlar matem merasimlerinin yanı sıra düğün ve kutlamalara da iştirak etmektedirler. Ayrıca icra ettikleri programlarda ney ve def gibi müzik aletleri de kullanılmaktadırlar. (Dastûrî, 1392a-2013, s.68-72) Kadın meddahlar, matem esnasındaki örtünme şekillerinden ve musiki aletleriyle yapılan yas törenlerinin kutlamaya dönüşmesinden ötürü kimi zaman eleştirilmektedir (Dastûrî,1392b-2013, s.151) Ülke sathında tanınan erkek meddahların matem merasimlerindeki performansları sosyal medya ağlarında yoğun bir şekilde paylaşılmaktadır. Kadın meddahlar da izledikleri bu kayıtlar üzerinden bazı erkek meddahlara ait tarz ve yorumları izleyip taklit etmektedirler (Rehmânî, 1393/2014, s.182).

4. Sonuç

Şiîler için matem merasimlerinin geçmişi Kербela hadisesine dek uzanmaktadır. Matem merasimleri, tarih boyunca Şiî topluluklarda kolektif bilinci hüznün ve öfke hislerinin döngüsünde yeni kuşaklara aktarma işlevi görmüştür. Okuduğu şiir ve şarkılarla Ehl-i beytin trajedilerini anlatıp dinleyicileri hüznülendiren ve ağlatan meddahlar, bu merasimlerin icrasındaki en merkezi unsurlardan birisidir. Büveyhîler ile birlikte ilk kez devlet desteği alıp sosyal hayatta görünür olmaya başlayan meddahlar, Safevîler sonrası Şiî kimlik inşası ve Sünnî devletlerle savaş amacıyla propaganda ordusu haline gelmiştir.

Meddahlar topluluğu İran'ın yakın dönem tarihinde gerçekleşen birçok önemli hadisenin de merkezinde yer almışlardır. Devrime giden süreçte Ayetullah Humeyni'nin çağrısıyla yas törenlerini rejim karşıtı mitinglere dönüştüren meddahlar, Humeyni'yi zamanın İmam Hüseyin'i gibi tasvir edip karşısındaki Şah Muhammed Rıza'yı da Yezid'e benzeterek Pehlevî rejiminin temellerini yıkan bu ayaklanmada önemli rol oynamışlardır. Meddahlar, devrimden kısa bir süre sonra gerçekleşen İran – Irak savaşında (1980-1988) da benzer bir rol üstlenerek halkın cepheye gidip seferber olmasında etkili olmuştur.

Humeyni'nin 1989 yılında hayatını kaybetmesi sonrası devrim liderliği makamına gelen Ayetullah Hamaney ile birlikte meddahlar topluluğunda dönüşüm yaşanmıştır. Devrim rehberinin her yıl düzenli bir şekilde ağırlayıp ilgi gösterdiği meddahların popüleritesi vaizlerin de ötesine geçmiştir.

Ülke çapında tanınan önemli meddahlar iç ve dış politikadaki her konuda devrim liderinin çizgisini savundukları için “Hamaney’in askerleri” şeklinde nitelenmiştir. Hamaney ile ters düşen İranlı siyasetçiler ve yabancı liderler, televizyonlarda naklen yayınlanan ve on binlerce kişinin katıldığı cuma ve bayram namazlarında kürsüye çıkan meddahların okudukları şiirlerle adeta cezalandırılmıştır.

Sonuç olarak, İran coğrafyasındaki Şiilik tarihinde gerçekleşen birçok siyasi, sosyal ve kültürel gelişmenin arka planında rol alan meddah topluluğu, günümüzde matem merasimlerini dini bir ritüelin de ötesine taşıyarak belli bir siyasi strateji etrafında toplumu etkilemeyi ve yönlendirmeyi başarmıştır. Güncel olayları tarihi hadiselerle ilişkilendirerek dinleyici üzerindeki tesirlerini arttıran meddahlar, bu etkileşimde hiç şüphesiz Farsçanın şiirselliğinden de faydalanmaktadır. Söz ve müzik gibi iki etkili silaha sahip olan meddah topluluğu bir yandan halkın dini yaşantısında vaizlerden daha etkili birer figür haline gelirken diğer taraftan İran devletinin propaganda faaliyetlerinde önde gelen aktörlerden birisi olarak kabul edilmektedir.

Beyan

Bu makale etik kurul kararından muaftır. Çalışmada katılımcı bulunmamaktadır. Çalışma için herhangi bir kurum veya projeden mali destek alınmamıştır. Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır. Telif hakkına sebep olacak bir materyal kullanılmamıştır.

Disclosure

The article is exempt from the Ethics Committee Decision. There are no participants. The author received no financial support from any institution and there’s no conflict of interest. No material subject to copyright is included.

Kaynakça

- Abrahamian, E. (2008). *A history of modern Iran*. Cambridge University Press.
- Afşar, G. S. (2003). *Ferheng-i mu'âsır-i Farsî*. Ferheng-i Mu'âsır.
- Aghdam, A. A. (2015). *İran anlatı geleneğinin kaynakları üzerine bir inceleme* [Doktora tezi, Ege Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Ahengeran, S. (1384/2005). *Musâhebe bâ Hacı Sâdık Âhengerân*, (20). Heyme.
- Alikhani, B. (2016). Popular war songs and slogans in the persian language during the Iran-Iraq war. *Cambio. Rivista Sulle Trasformazioni Sociali*, 3(6), 211-217. <https://doi.org/10.13128/cambio-19268>
- Amadî, H. ve Hidâyet, G. M. (1395/2016). Terrâh-i algu-yi şâyestegihâ-yi meddahân-i Ehl-i beyt aleyhisselâm. *Fasnâme Mutala'at-i Rahbord-i Besîc*, 19(73), s. 61-85. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?ID=358750>
- Amiri, Y. (2021, Şubat 21). Âdâb maddahân-e mâ. *Zeitoons*. <https://www.zeitoons.com/84600>.
- Aparat, (2017, Eylül 17), Hac Ahmed Va'izi der mahzer-e rahbar-e inkilâb-i islâm. <https://www.aparat.com/v/YXNtg/>.
- Bastanî, H. (2016, Ocak 25). Derbare-i Hasan Kurdmîhen, “destur dehende” hemle be sefâret-i Arabistan. *BBC Persian*. https://www.bbc.com/persian/iran/2016/01/160125_139_file_hassan_kordmihan_saudi_embassi.
- Bell, C. (2009). *Ritual Theory, Ritual Practice*. Oxford University Press.
- Bell, G. (1928). *Persian pictures*. Ernest Benn Limite.
- Biganeh, B. (2007, Ocak 28). Çerâ meddahî der İran ezîz şod? *Radio Farda*. https://www.radiofarda.com/a/fl_eulogy_part3/374772.html
- Caferiyân, R. (1374/1995). Molla Hüseyin Vaiz Kaşifi ve kitab-i ravzatü'ş-şüheda. *Âyine-i Pejuheş*, 6(33), 20-38. <http://noo.rs/Mc8gD>
- Cannadine, D. (1987). Introduction: divine rites of kings. İçinde, D. Cannadine ve S. Price (Ed.), *Rituals of royalty: Power and ceremonial in traditional societies* (s. 1-19) Cambridge University.

- Central Bank of the Islamic Republic of Iran, (2021, Ekim 2). Narh-e lahze-ye bazar. <https://fxmarketrate.cbi.ir/>
- Çelenk, M. (2014). Safevîlerin din politikası ve İran'ın şiileşme seyri. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (4), 7-35. <http://acikerisim.lib.comu.edu.tr:8080/xmlui/handle/COMU/1229>
- Dabashi, H. ve Chelkowski, P. (2018). *Bir devrimi sahnelemek: İran İslam Cumhuriyeti'nde propaganda sanatı* (Çev. A. Birer). The Kitap Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1989)
- Darmagnac, C. (2008). Le « tazieh ». *Les Cahiers de l'Orient*, 90(2), 119-140. <https://doi.org/10.3917/lcdlo.090.0119>
- Dârü'l şifâ', Y. ve Pürkâsım, M. (1392/2013). Meddâhî be musâbe-i hüner, meddâhî be musâbe-i şüğl. İçinde, C. Rehmânî (Ed.), *Mutâla'ti Câme'shenâhtî ve İnsân şenâhtîyi Menâsek-i 'azâdâri-yi Muharrem*, (C.2, 1.bs. , s.93-112). Heyme.
- Dastûrî, M. (1392a/2013a). Güneh şenâsî hey'ethâ-yi mezhebi zenân der câme' fe'li Tehran. İçinde, C. Rehmânî (Ed.), *Mutâla'ti Câme'shenâhtî ve İnsân şenâhtîyi Menâsek-i 'azâdâri-yi Muharrem*, (C.2, 1. bs, s.57-91). Heyme.
- Dastûrî, M. (1392b-2013b). Barrasi tehavvol-e hey'ethâ-yi mezhebi zenâne: hey'ethâ-yi sünnetî ve nevîn. İçinde C. Rehmânî (Ed.), *Mutâla'ti câme'shenâhtî ve insân şenâhtîyi menâsek-i 'azâdâri-yi muharrem*,(C.1, 1. bs, s. 133-156). Heyme.
- Durkheim, E. (2005). *Dini hayatın ilkel biçimleri*. (Çev. F. Aydın). Ataç Yayınları. (Orijinal yayın tarihi, 1912)
- Ekber, F. (1393/2014). *Muharrem ve inkilâb-i islâmî Irân*, (1.bs.). Merkez-i İsnâd-i İnkilâb-i İslâm.
- Ensafnews, (2014, Kasım 7). *Meddâhî 10 şeb, 200 milyûn tümen?* <http://www.ensafnews.com/14830/ان-اموت-ن-نوی-لی-م-200-بش-10-ی-ح-ادم>
- Farsnews, (2020, Aralık 2). *Bütçe-i 18 milyar tümenî, berâyi bîme-i zâkirân-i Hüseyinî der sâl-i 1400*. <https://www.farsnews.ir/news/13990912000752/>- بودجه-۸۱-میلیارد-تومانی-برای-بیمه-ذاکران-حسینی-در-سال-۰۰۴۱

- Garcias de Silva Figueroa, D. (1667). *L'ambassade de D. Garcia de Silva Figueroa en Perse, contenant la politique de ce grand Empire, les mœurs du Roy Schâch Abbâs, & une relation exacte de tous les lieux de Perse & des Indes où cet Ambassadeur a esté l'espace de huit années qu'il y a demeuré.* (Çev. M. Wicquefort) Louis Billaine.
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures: Selected essays* (1. bs.). Basic Books.
- Güner, A. (2010). Büveyhîler devrinde Bağdat'ta Kerbela / Aşure, Gadir-i Humm ve benzeri Şiî uygulamaları. İçinde Yıldız, A. ve Aksu, A. (Ed.), *Çeşitli yönleriyle Kerbela*, (C.1, s. 325-329). Asitan Yayınları.
- Hamaney, S. A. (2001, Eylül 9). Beyanât der dîdâr cem'i ez meddahân. *Khamanei.ir* <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3083>
- Hamaney, S. A. (2005, Temmuz 27). Beyanât der dîdâr cem'i ez meddahân. *Khamanei.ir* <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3298>
- Hamshahri, (2015, Ekim 21) *Âşinâyi bâ teşekkulhâyi meddahân*. <https://www.hamshahrionline.ir/news/311236/آشنایی-با-تشکل-های-مداحان>
- Hicâzî, S. M. K., Hünerî, L. Y. & Herâtî, M. C. (1391/2012). Aşûra ve tehvilât-i ictimâ'i-yi İrân asri inkilâb-i islâmî. *Pejouhashhâyi Enqelâb-e Eslâmî 1*(2), 199-220. <https://www.sid.ir/fa/journal/View-Paper.aspx?ID=242716>
- Humeyni, S. R. (1989). *Sâhife-i imâm* (1. bs., C. 16). Müessese-i Tânzîm ve Neşr-i âsâr-i İmâm Humeyni.
- IRNA, (2011, Eylül 29). *Şûr hamasî be nevaye hamasî meddahân der cephehâ*. <http://www.irna.ir/kerman/fa/News/2000129014/>
- ISNA, (2017, Eylül 27). *Mecâlis-i 'azâdârî ez dest-i ruhâniyyet hâric şod/ berhî meddâhân feged hençere dârend*. <https://www.isna.ir/news/96070503564/>
- İbn Tâvus, S. A. (1381/2002). *Luhuf*. (Çev. A. Azizî). Salât.
- İbnü'l Esir, İ. (1987). *El-kâmil fi't-târih* (C.9). (Çev. A. Ağırakça) Bahar Yayınları.

- Mezâhirî, M. H. (1392/2013). Barrasi ve tabyîn câme' şenâhtî hey' ethâ-yi mezhebi ammepesend. C. Rehmânî (Ed.), İçinde *Mutâla'ti câme' şenâhtî ve insân şenâhtîyi menâsek-i 'azâdâri-yi muharrem*, (C.1, 1.bs, s. 81-112). Heyme.
- Mimarî, A. (2016, Nisan 2). Tekiyye-i Ayetullah Hamaney be meddahân nişane-i çist?. *BBC Persian*. http://www.bbc.com/persian/blogs/2016/04/160402_144_nazeran_khamenei_madah
- Nuşâbadî, M. M. (1391/2012). Negş-i sûfiye der gösteriş-i âyin-hayî nekkâlî ve ruzehânî. *Mecelle-i İrfânî – Dânişkede-i Ulum u İnsânî*, (15), 185-214. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?ID=200369>
- Nutku, Ö. (2004). Meddah. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C.28, s. 293-294). TDV.
- Olearus, A. (1363/1984). *Sefernâme-i Olearus*. (Çev. A. Behpûr.) Ebtekar.
- Parsapajouh, S. (2014). Les valeurs en cause
- Parsapajouh, S. (2019a). Religiosités entre étatisation et réappropriation populaire. Les cérémonies d'Âshurâ en Iran. İçinde S. Tersingi & C. Veincent-Mory & M. C. Willem (Ed.), *Marques in-désirables. Le religieux au prisme de l'ethnisation et de la racisation* (s. 75-87.) Editions Pétra.
- Parsapajouh, S. (2019b). « À qui sont ces martyrs ? ». *Revue des mondes musulmans et de la Méditerranée*, (145), 29-58. <https://doi.org/10.4000/remmm.12636>
- Polak, J. E. (1368/1987). *Sefernâme-i Pûlâk, İran ve İraniyân*. (Çev. K. Cihândârî). Hârzemî.
- Pourostad, V. (2018, Ekim 9). Sarbâzân-e rahbar. *Radio Farda*. <https://www.radiofarda.com/a/29520945.html>
- Radio Farda. (2017, Haziran 26). *Hânden-i şî'ri (a'leyhi ber-câm) der merâsim-i nemâz-i eyd-i fitr Tehran, concâl ber engîz şod*. <https://www.radiofarda.com/a/b7-responses-to-reading-a-poem-at-the-eid--fitr-ceremony/28579736.html>.
- Rehmânî, C. (1392/2013). Menâsek-i a'zâdârî ve goftemân-i Kerbelâ der dînürzî efsâr-i furûdestî-yi şehri. C. Rehmânî (Ed.), İçinde *Mutâla'ti Câme' şenâhtî ve İnsân şenâhtîyi Menâsek-i 'azâdâri-yi Muharrem*, (C.1, 1.bs, s. 53-80). Heyme.

- Rehmânî, C. (1393/2014). *Teğyîrât-i menâsek-i 'azâdâri-yi muharrem* (1. bs.), Tîsâ.
- Semiî, M. (1396/2017). *Neberd-i kudret der İran: Çerâ u çegûne ruhâniyyet berende şod* (3. bs.), Neşr-i Ney.
- Sengerî, M. R. (1381/2002). *Peyvend der ferheng-i aşûrâ ve defâ'î mukaddes*. Yakut.
- Senneth, R. (2012). *Together: The rituals, pleasures and politics of cooperation*. Yale University Press.
- Shafaqna, (2018, Eylül 20). *Âyetullâh Mekârîm Şîrâzî: Eş'âr-i kufrâmîz-i berhi meddahân sebeb-i huruc-i ânâ ez islâm mî şevad/ Ferheng-i âşûrâ emrûz yek vâcib-i kâfî est*. <https://fa.shafaqna.com/news/631401/>
- Şeriati, A. (1396/2017). *Teşeyyü-i alevî ve teşeyyü-i Safevî*. Çâpehş.
- Şeriati, S. (1396/2017). *Câme 'şenâs-i teşeyyü: Kitabşenâs-i intikadî*. Neşr-i Nigâh-i Mu'âsır.
- Şeyh Sadûk, İ. (1386/2007). *Savâb al-a'mâl va a'qâb al-a'mâl*. (Çev. M. R. E. Mehalati). Endişe Hadî.
- Tâcîk, M. R. (1378/1999). *Michel Foucault ve inkilâb-i islâmî*, Dâniş ve Pejûheş-i Îrân.
- Tasnim, (2015, Ekim 6). Şair cephehâ: İmam goft ehl-i kalem ez mukave-met benevised ve Meddahân der sengerhâ behunend. *Tasnim*, <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1394/07/14/879597/>
- Tasnim, (2019, Şubat 10). Rivayet meddâh ez maceraye pehş e'lâmiyehaye imam der heyethâye mezhebi. *Tasnim*, <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1397/11/21/1943772/>
- Yeşil, A. (2019). Bâz-tâb kıyâm-i âşûrâ ve vâkî'a Kerbelâ der eş'âr-i farsî kabl ez kudret-yâbî Safevî. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (17), <https://doi.org/10.29000/rumelide.657935>
- Yılmaz, A. (2021). *Les Maddahs (les chantres religieux) un outil de propagande utilisé par l'Iran dans la guerre en Syrie* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ecole des hautes études en sciences sociales – EHESS.